

Milé studentky a studenti,
milé kolegyně a kolegové,

text, který se vám nabízí ke čtení, je v pořadí druhou příručkou s názvem GENDER VE ŠKOLE. Jak napovídá pojem gender, publikace přináší pojednání o ženách a mužích a ještě přesněji o ženskosti a mužskosti ve školní praxi. Je na místě položit si otázku, proč se ženskostí a mužskostí, ženami a muži ve vzdělávání zabývat. Odpovědí může být přeštel. Tou nejdůležitější je, že bez toho, abychom porozuměli shodám, rozdílným a vzájemným vztahům mezi ženskostí a mužskostí, nemůžeme pochopit to, jak škola působí na své žáky a žákyně.

Škola by měla být prostředím, kde žákyně a žáci rozvíjejí své individuální předpoklady a nejsou v tomto rozvoji svazovány žádnými očekáváními a pravidly vázanými na skutečnost, zda je člověk ženou či mužem. Toto je požadavek, který vznášíme vůči demokraticky orientované škole. Mnoho škol však, navzdory jejich jiným nesporným kvalitám, není schopno tomuto požadavku dostát. Hlavním důvodem přitom nebývá neochota, ale spíše neznalost věci. Vyučující a vedení škol, kteří si neosvojili znalost genderové problematiky, obvykle nepovažují ani za potřebné o tématech týkajících se postavení dívek a chlapců ve škole přemýšlet, neboť pro ně vystupují jako samozřejmá a daná biologickým určením. A pokud již o nich přemýšlet začnou, jsou často uzavřeni v genderových stereotypích, které jejich úvahy vedou směrem k tomu, že dívky a chlapci jsou přirozeně a neměnně rozdílní a jedině, co můžeme, je tuto rozdílnost akceptovat.

Ze strany společnosti bývá vůči školství stanovována řada požadavků, které se z různých aspektů dotýkají usilování o rovnost mezi lidmi. Jedním z nich je i požadavek rovnosti mezi ženami a muži. Ten je nezbytnou součástí demokratického vzdělávání, neboť se od něho očekává, že bude vytvářet stejné příležitosti pro všechny své studující.

Vyučující mnohdy tento požadavek vůči sobě pocítují a uvědomují si i jeho oprávněnost a relevanci. Bohužel si však zároveň nevědí rady, jak jej převádět do praxe. Pokud se o to přesto pokouší, naráží obvykle na limity běžného uvažování o ženách a mužích, které často vychází z genderových stereotypů. Žijeme ve společnosti, která je na genderových stereotypích do značné míry založena. Není proto překvapující, že se tyto stereotypy promítají do našeho vnímání reality, do našeho hodnocení, rozhodování i následného jednání.

Jak bychom měli postupovat, pokud usilujeme o to, aby se v naší práci genderové stereotypy neprojevovaly? V první řadě to vyžaduje uvědomit si, že genderové stereotypy existují. To nelze bez toho, že bychom se aktivně seznamovali s poznáním v genderové oblasti. Chceme-li porozumět genderovým stereotypům, nestačí řídit se prostým selským rozumem. Potřebujeme k tomu specifické znalosti, které nám poskytnou optiku, jejímž prostřednictvím lze stereotypy a jimi způsobované genderové nerovnosti uvidět.

Nabídnout učitelům a učitelkám základní informace o genderových stereotypích a o možných způsobech dosahování rovnosti žen a mužů ve vzdělávání je cílem projektu Zavádění konceptu gender do pedagogické praxe: Gender ve škole. Tento projekt realizuje od roku 2003 Otevřená společnost, o. p. s.

Projekt Gender ve škole je rozdělen do tří částí. Jedna z nich je zaměřena na spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy coby institucí s nejvyššími rozhodovacími pravomocemi ve vzdělávacím systému a zodpovědnou za zavádění genderové rovnosti do školství. Záměrem spolupráce je nabídnout MŠMT některá aktuální výzkumná zjištění a postřehy k politice rovných příležitostí ve vzdělávání a tím podporovat aktivity MŠMT vedoucí k genderové rovnosti ať již na úrovni legislativy, či na úrovni konkrétních programů pro školy.

Další dvě části projektu Gender ve škole směřují přímo do školní praxe. Cílem obou z nich je zvýšit úroveň poznání učitelů a učitelky o genderové problematice, a to prostřednictvím příruček. První z nich, která vyšla v roce 2005, je určena vyučujícím předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách. Tato příručka obsahuje 12 kapitol, které představují z genderové perspektivy běžně vyučovaná témata (např. trh práce, média, globální problémy atd.). Dále je součástí příručky 50 aktivit určených pro práci se školními třídami, do nichž chceme přinést genderová témata.

Druhá příručka, která se vám nyní dostává do rukou, je zaměřena na studující pedagogických oborů, tedy na budoucí učitelky a učitele. Mohou z ní však mnohé čerpat i vyučující přímo v praxi. Příručka na rozdíl od předchozí není vázána na jediný vyučovací předmět, nýbrž naopak řeší témata jdoucí napříč veškerým pedagogickým působením. Účelem této příručky je přiblížit z genderového hlediska otázky, které si musí klást každý učitel a učitelka v průběhu své výuky.

Tato příručka obsahuje 9 kapitol. Úvodní kapitola představuje pojem gender a nabízí cestu, jak o genderovém uspořádání společnosti přemýšlet. Po přečtení této kapitoly získáte základní představu, s níž můžete snadněji porozumět kapitolám následujícím. Ty již pojednávají o jednotlivých klíčových oblastech ve vyučování (např. vyučovací metody, pedagogická komunikace, učebnice atd.). Součástí každé z těchto kapitol je vždy i několik námětů k zamyšlení.

V závěru příručky naleznete seznam literatury, kterou lze doporučit k prostudování, pokud máte zájem o hlub-

ší seznámení s genderovou problematikou. Rovněž je zde uveden výčet webových stránek i s jejich stručným popisem, které se týkají rovnosti žen a mužů, postavení žen a mužů ve společnosti a širších genderových témat.

Příručku sestavil tým složený z odbornic a odborníků na genderovou problematiku ve vzdělávání. Vedle koordinátorek projektu tým tvořili následující lidé: Mgr. Lucie Jarkovská z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, Ing. Petr Pavlík, Ph.D. z Fakulty humanitních studií Karlovy univerzity v Praze, PhDr. Lenka Václavíková Helšusová z Pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci a Mgr. Jana Valdřová, Ph.D. z Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity. Příručka dále prošla připomínkováním ze strany představitelů/ek oboru pedagogika z českých vysokých škol, jmenovitě doc. PaedDr. Stanislava Bendla, Ph.D., doc. Dr. Rudolfa Smahela, Th.D. a doc. PaedDr. RNDr. Milady Švecové, CSc.

Publikace byla připravena ve dvou formách – tištěné a elektronické. Vytisknutá příručka je zdarma poskytována všem zájemcům/kyním, především z řad fakult, které připravují budoucí učitele a učitelky. Plné znění příručky je k dispozici také na webových stránkách www.osops.cz/genderveskole. Na těchto stránkách je možno se seznámit rovněž s předcházející publikací *Gender ve škole: příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*.

Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele *Gender ve škole* je jedním z prvních počínů na poli genderového zatížení procesu vzdělávání. Svým nadpředmětovým, obecně pedagogickým charakterem doplňuje dříve připravenou publikaci pro výuku občanské výchovy, občanské nauky a základů společenských věd. Doufáme, že tato příručka získá stejně snadno jako příručka předcházející své čtenáře a čtenářky. Jejím prostřednictvím bychom rády přispěly k posílení citlivosti současných i budoucích vyučujících vůči rovnosti dívek a chlapců ve školství.

Věříme, že příručka pro vás bude zdrojem zajímavých informací a že v ní naleznete inspiraci pro nové přemýšlení o vaší vlastní práci i pro její zkvalitňování.

Irena Smetáčková a Klára Vlková
koordinátorky projektu *Gender ve škole*

Seznamte se s naší průvodkyní, Terezou Kotrbovou...

Před nedávnem jsme se setkali s jednou paní učitelkou. Říkejme jí Tereza Kotrbová. Paní učitelka Kotrbová nám vyprávěla svůj příběh a mnohokrát s námi sdílela své zkušenosti s vlastní výukou. Její život i její postřehy považujeme za zajímavé, a přitom tak typické. Proto bychom se s vámi o ně rádi podělili.

Tereza Kotrbová je sympatická čtyřicetiletá učitelka základní školy, kterou náhody v osobním i pracovním životě přivedly k otázkám, zda dělá svou práci opravdu tak dobře, jak by ráda. Začala se sama sebe ptát, jestli dívky a chlapci, kteří navštěvují její třídy, odcházejí ze základní školy s pocitem, že budoucnost je před nimi otevřená a záleží jen na nich – na jejich schopnostech, zájmech a trošku na štěstí, jak s ní naloží.

Čím dál více cítila, že děti na konci základní školy nevidí svoje možnosti tak otevřené, jak by si přála. Trápilo ji, když si uvědomila, že většina dívek, které procházejí jejími třídami, ve svém rozhodování o možné pracovní budoucnosti ani nezabloudí k programování, pilotování letadla či instalátérství, chlapci se naopak zcela vyhýbají myšlenkám na povolání, jako je ošetřovatelství, učitelství v mateřských školách či kosmetika. Proč dívky a chlapci své životy předsdem omezují? A nepřispívají k tomu sami vyučující?

Tereziny úvahy rezonovaly s jejími dávno zasutými osobními zkušenostmi. Když končila studium na gymnáziu, přemýšlela o tom, na kterou školu si podat přihlášku. Od malička ji bavila biologie a navíc se ráda setkávala s lidmi. Proto její úvahy o možném budoucím povolání směřovaly především k medicíně. Líbila se jí představa být lékařkou. Její rodiče, s nimiž o svém rozhodování hovořila, však tuto volbu neschvalovali. „Jako doktorka budeš muset sloužit služby o víkendech a v noci, nebudeš mít čas na svojí rodinu a kdo by se ti staral o děti? Tohle není povolání pro ženy,“ opakovali jí stále dokola. Měla dojem, že mají pravdu. Nakonec se tedy rozhodla, že si zvolí povolání, které jí umožní založit si rodinu a starat se o ni tak, jak je od žen očekáváno. Podala si přihlášku na pedagogickou fakultu. Ačkoliv ji těší být učitelkou, baví ji pracovat s dětmi a potkávat se s jejich rodiči, a zajímají ji předměty, které vyučuje, dodnes v sobě cítí, že ve své volbě povolání se více podřídila rodičům než svým zájmům a svým dispozicím. Přála by si, aby její žákyně a žáci byli schopni uvědomit si své schopnosti a zájmy a řídit se jimi ve větší míře, než to dokázala ona.

Příběh Terezy Kotrbové nás bude provázet celou následující příručkou. Začneme jej vyprávět od okamžiku, kdy se Tereza přestěhovala do nového města a nastoupila do nového zaměstnání. Základní škola, kde začala pracovat, je docela běžnou devítiletou školou. Chodí do ní 250 dětí a učí na ní 13 vyučujících, 10 žen a 3 muži. Školu vede Pavel Procházka, původně učitel tělesné výchovy a matematiky. Ve funkci ředitele je už 8 let a těší se podpoře celého pedagogického sboru. Zástupkyní ředitele je Marie Veselá, učitelka českého jazyka a dějepisu s třicetiletou pedagogickou praxí.

Tereze Kotrbové se na nové škole líbí. I přesto se v ní však začaly ozývat otázky, zda dává svým žákyním a žákům ze sebe to nejlepší. V jednotlivých kapitolách příručky postupně uvidíme, jak si paní učitelka Kotrbová na tyto otázky o kvalitě svého pedagogického působení odpovídala. Způsob jejího tázání i zodpovídání nám může pomoci přivést naši pozornost k tématům, kterých jsme si dříve nevšíмали, porozumět jim, a tím zkvalitnit náš samotný výkon učitelského povolání.